

แนวปฏิบัติที่ดี

เทคนิคการหาข้อวิจัย ทางนิติศาสตร์

คำนำ

แนวปฏิบัติที่ดีของ “การจัดการความรู้ ด้านการวิจัย หัวข้อเรื่อง เทคนิคการหาหัวข้อวิจัย” ฉบับนี้ เกิดขึ้นภายใต้บริบทการจัดการความรู้ (Knowledge Management - KM) ของคณะนิติศาสตร์ ปีการศึกษา 2568 และขับเคลื่อนการดำเนินการจัดการความรู้และการแบ่งปันความรู้ สู่ห้องภายใต้คณะกรรมการจัดการความรู้ ด้านการวิจัยของคณะนิติศาสตร์ โดยดำเนินการในรูปแบบกิจกรรม ในการจัดการประชุมกลุ่มของพี่ KM TEAM เพื่อผลิตแนวปฏิบัติที่ดี และการจัดกิจกรรม แบ่งปันความรู้สู่ห้อง โดยวิธีการให้คำปรึกษาแนะนำและถ่ายทอดทักษะ ความรู้ให้คณาจารย์มีความรู้ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

ทั้งนี้ แนวปฏิบัติฉบับนี้จะไม่มีความสมบูรณ์แบบ หากคงอยู่ในคลังความรู้โดยปราศจากการนำมาใช้ พี่ KM TEAM ด้านการวิจัย จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะมีการนำความรู้เหล่านี้ไปเป็นแนวทางในการกำหนดหัวข้อวิจัยได้อย่างเป็นรูปธรรม

KM TEAM ด้านการวิจัย

คณะกรรมการจัดการความรู้ ด้านการวิจัย

๑. รองศาสตราจารย์ ดร.ปรีดา โชติมานนท์	หัวหน้า KM Team
๒. รองศาสตราจารย์จุฑามาศ นิสารัตน์	รองหัวหน้า KM Team
๓. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชนกพร สุนนะเศรษฐกุล	รองหัวหน้า KM Team
๔. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ตนพร จิตต์จรุงเกียรติ	KM Team
๕. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชนันภรณ์ บุญเกิดทรัพย์	KM Team
๖. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พีรพงศ์ จงไพศาลสกุล	คุณลิขิต
๗. นายกษิตศ อนนันทนาร	คุณลิขิต
๘. นางสาวนริศรา สารรัตน์	ผู้ช่วยคุณลิขิต
๙. นางสาวจารุวรรณ สุขเรืองรอง	ผู้ช่วยคุณลิขิต
๑๐. นางจุฬิพร แสงสุข	ผู้ช่วยคุณลิขิต
๑๑. นายวุฒิบูรณ์ สุมามัน	ผู้ช่วยคุณลิขิต
๑๒. นางสาวณัฐจิตรา แสงอ่อน	ผู้ช่วยคุณลิขิต
๑๓. นายสุรชัย พยุงทอง	ผู้ช่วยคุณลิขิต
๑๔. นายสิงห์ เสือคง	ผู้ช่วยคุณลิขิต
๑๕. นางสาวรัตน์ชา ใจอารีย์	เลขานุการ KM Team
๑๖. นางสาวชลลดา ถวายทรัพย์	ผู้ช่วยเลขานุการ KM Team
๑๗. นายณศุท กรองแก้วอาริยะ	ผู้ช่วยเลขานุการ KM Team

สารบัญ

หน้า

ส่วนที่ 1 บทนำ : ทำไมการเลือกหัวข้อวิจัยจึงสำคัญ	1
ส่วนที่ 2 ลักษณะของหัวข้อวิจัยทางกฎหมายที่ดี.....	2
2.1 ความสัมพันธ์กับผู้วิจัย	2
2.2 ความใหม่ (Novelty)	2
2.3 ความสำคัญเชิงทฤษฎีหรือเชิงปฏิบัติ (Significance).....	3
2.4 ความเป็นไปได้ (Feasibility).....	3
2.5 การสร้างผลกระทบ (Impact).....	4
2.5.1 ผลกระทบด้านการศึกษา (Academic Impact)	4
2.5.2 ผลกระทบเชิงนโยบาย (Policy Impact)	5
2.5.3 ผลกระทบเชิงปฏิบัติ (Practical Impact).....	5
ส่วนที่ 3 หลักการค้นหาหัวข้อวิจัย	6
3.1 สนใจ.....	6
3.2 สัมผัส.....	7
3.3 สงสัย.....	7
3.4 คาดเดาสาเหตุ.....	8
ส่วนที่ 4 แหล่งที่มาของหัวข้อวิจัยทางกฎหมาย	9
4.1 การสำรวจช่องว่างในงานวิจัยที่มีอยู่ (Gap Analysis).....	9
4.2 การติดตามพัฒนาการทางกฎหมายและนโยบายปัจจุบัน.....	10
4.3 การศึกษาเปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ (Comparative Law)	11
4.4 การวิเคราะห์คดีและปัญหาที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติ	11
4.5 การติดตามพัฒนาการในระดับนานาชาติและองค์การระหว่างประเทศ.....	12

4.6 การสังเกตปัญหาจากการสอนและการให้คำปรึกษาทางกฎหมาย.....	12
4.7 การระดมสมองร่วมกับสหสาขาวิชา (Interdisciplinary Approach).....	13
4.8 รายงานการประชุมของหน่วยงานของรัฐ.....	13
ส่วนที่ 5 กระบวนการกำหนดหัวข้อวิจัย.....	14
5.1 การทบทวนวรรณกรรม (Literature Review).....	14
5.2 การใช้ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ช่วยกำหนดหัวข้อวิจัย	15
5.3 การกำหนดขอบเขตงานวิจัย.....	15
5.4 การหารือกับผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ปฏิบัติงานในสาขา	16
5.5 การพิจารณาแหล่งทุนวิจัย.....	16
ส่วนที่ 6 ข้อผิดพลาดที่พบบ่อยในการเลือกหัวข้อวิจัยทางกฎหมาย.....	19
6.1 เลือกหัวข้อที่กว้างเกินไป	19
6.2 เลือกหัวข้อที่ถูกศึกษาอย่างละเอียดแล้วโดยไม่มีมุมมองใหม่	19
6.3 ขาดการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์	19
6.4 ขาดกรอบแนวคิด (Conceptual Framework) ที่ชัดเจน	20
6.5 เลือกหัวข้อตามกระแสโดยไม่มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง	20
6.6 เลือกหัวข้อไม่มีข้อมูลในการทำวิจัยอย่างเพียงพอ.....	20
บรรณานุกรม.....	22

ส่วนที่ 1 บทนำ : ทำไมการเลือกหัวข้อวิจัยจึงสำคัญ

การวิจัยทางนิติศาสตร์มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาองค์ความรู้ทางกฎหมาย ตลอดจนเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนการปฏิรูปกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมให้สอดคล้องกับพลวัตของสังคม ในบริบทของสถาบันอุดมศึกษา งานวิจัยทางกฎหมายนับเป็นภารกิจหลักประการหนึ่งของคณาจารย์ ควบคู่ไปกับการจัดการเรียนการสอนและการบริการวิชาการแก่สังคม คุณภาพของงานวิจัยทางนิติศาสตร์ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ และหนึ่งในปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือ “การเลือกหัวข้อวิจัย” ที่เหมาะสม

หัวข้อวิจัยเปรียบเสมือนรากฐานของอาคาร หากรากฐานมั่นคง อาคารย่อมแข็งแรง ในทำนองเดียวกัน หากหัวข้อวิจัยมีความชัดเจน มีคุณค่าทางวิชาการ และสอดคล้องกับสภาพปัญหาที่แท้จริง งานวิจัยที่ได้ย่อมมีคุณภาพและสร้างผลกระทบเชิงบวกต่อวงวิชาการและสังคมโดยรวม ในทางกลับกัน หัวข้อวิจัยที่ไม่ชัดเจน กว้างเกินไป หรือไม่มีนัยสำคัญทางวิชาการ จะส่งผลให้งานวิจัยขาดทิศทาง เสียเวลาและทรัพยากร และที่สำคัญคือไม่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง

ในบริบทของวงวิชาการนิติศาสตร์ไทย มักพบปัญหาการทำวิจัยซ้ำในหัวข้อที่มีผู้ศึกษาไปแล้วอย่างละเอียดถี่ถ้วน โดยไม่ได้เพิ่มเติมมุมมองหรือองค์ความรู้ใหม่ที่มีนัยสำคัญ รวมถึงการเลือกหัวข้อวิจัยที่ไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน เช่น การศึกษากฎหมายที่ถูกยกเลิกหรือแก้ไขไปแล้ว โดยไม่ได้เชื่อมโยงกับบริบทใหม่ นอกจากนี้ ยังมีกรณีที่ดำเนินการวิจัยเพียงเพื่อให้ครบถ้วนตามภาระงานหรือตัวชี้วัดของสถาบัน โดยมิได้ให้ความสำคัญกับคุณค่าเชิงเนื้อหาของงานวิจัยอย่างเพียงพอ

คู่มือฉบับนี้จัดทำขึ้นภายใต้กิจกรรมการจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM) ของคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับเทคนิคการหาหัวข้อวิจัยทางนิติศาสตร์ เพื่อเป็นแนวทางให้คณาจารย์ในคณะนิติศาสตร์เลือกหัวข้อวิจัยที่มีคุณภาพ ตอบโจทย์ทางวิชาการ และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง

เนื้อหาของคู่มือแบ่งออกเป็น 6 ส่วน โดยเริ่มจากการทำความเข้าใจลักษณะของหัวข้อวิจัยที่ดี แหล่งที่มาของหัวข้อวิจัย หลักการค้นหาหัวข้อวิจัย กระบวนการกำหนดหัวข้อวิจัยอย่างเป็นระบบ ตลอดจนข้อผิดพลาดที่พบบ่อยซึ่งนักวิจัยควรหลีกเลี่ยง ทั้งนี้ เนื้อหาทุกส่วนจะเน้นบริบทเฉพาะของการวิจัยทางนิติศาสตร์ พร้อมตัวอย่างประกอบเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ได้จริง

ส่วนที่ 2 ลักษณะของหัวข้อวิจัยทางกฎหมายที่ดี

ก่อนเริ่มต้นค้นหาหัวข้อวิจัย ควรทำความเข้าใจว่า หัวข้อวิจัยทางกฎหมายที่ดีมีลักษณะอย่างไร เนื่องจากการทราบลักษณะของหัวข้อวิจัยทางกฎหมายที่ดีจะช่วยให้คัดกรองประเด็นที่มีศักยภาพเพียงพอออกจากประเด็นที่อาจไม่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาเป็นงานวิจัยได้ตั้งแต่เบื้องต้น ทั้งนี้ หัวข้อวิจัยทางกฎหมายที่ดีควรมีคุณสมบัติหลักอย่างน้อย 5 ประการ ดังนี้

2.1 ความสัมพันธ์กับผู้วิจัย

หัวข้อวิจัยที่ดีควรอยู่ในขอบเขตที่ผู้วิจัยมีความรู้ความเชี่ยวชาญ หรืออย่างน้อยก็มีพื้นฐานความรู้ที่เพียงพอที่จะพัฒนาต่อได้ หรืออยู่ในขอบเขตที่คณะผู้วิจัยร่วมมีความรู้ความเชี่ยวชาญ ทั้งนี้ เนื่องจากการวิจัยทางนิติศาสตร์อาศัยความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในหลักกฎหมาย ทฤษฎีกฎหมาย และบริบทของปัญหาที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาที่ตนศึกษาจะวิเคราะห์ปัญหาได้อย่างลุ่มลึกและสร้างข้อเสนอแนะที่มีน้ำหนักทางวิชาการได้ดีกว่า

อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่าผู้วิจัยจะต้องจำกัดตัวเองอยู่ในสาขาเดิมเสมอไป การขยายขอบเขตการวิจัยไปยังสาขาที่ใกล้เคียงหรือเกี่ยวข้องกันเป็นเรื่องที่พึงกระทำ เพราะจะช่วยให้งานวิจัยมีมิติที่หลากหลายและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น อาจารย์ที่เชี่ยวชาญกฎหมายอาญาอาจขยายการวิจัยไปสู่ประเด็นอาชญากรรมทางเศรษฐกิจ กฎหมายป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน หรือความยุติธรรมเชิงสมานฉันท์ (Restorative Justice) ซึ่งล้วนมีความเชื่อมโยงกับกฎหมายอาญาโดยตรง

2.2 ความใหม่ (Novelty)

ความใหม่ถือเป็นคุณสมบัติพื้นฐานที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของหัวข้อวิจัยทางนิติศาสตร์ กล่าวคือ หัวข้อวิจัยที่ดีต้องมีประเด็นที่ยังไม่เคยถูกศึกษาอย่างจริงจัง หรือหากเคยมีการศึกษาแล้ว ก็ต้องนำเสนอมุมมองใหม่ที่แตกต่างจากงานเดิมอย่างมีนัยสำคัญ ความใหม่ในที่นี้มิได้หมายความว่าต้องเป็นเรื่องที่ไม่เคยมีใครกล่าวถึงมาก่อน แต่หมายรวมถึงการนำประเด็นเดิมมาวิเคราะห์ด้วยกรอบทฤษฎีใหม่ การศึกษาในบริบทที่แตกต่าง หรือการใช้ระเบียบวิธีวิจัยที่ต่างออกไป

ในทางนิติศาสตร์ ความใหม่อาจปรากฏในหลายรูปแบบ *รูปแบบแรก* การศึกษาประเด็นกฎหมายที่เกิดจากเทคโนโลยีใหม่ซึ่งกฎหมายที่มีอยู่ยังไม่อาจรองรับได้อย่างเพียงพอ เป็นต้นว่า ความรับผิดชอบทางแพ่งของปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence) การคุ้มครองสิทธิในข้อมูลส่วนบุคคลในยุคเศรษฐกิจดิจิทัล หรือสถานะทางกฎหมายของสินทรัพย์ดิจิทัล (Digital Assets) *รูปแบบที่สอง* การนำเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายในการปฏิรูปกฎหมายที่ล้าสมัย หรือการวิเคราะห์คำพิพากษาของศาลฎีกาที่วางหลักกฎหมายใหม่ซึ่งยังไม่มีนักวิชาการวิเคราะห์อย่างละเอียด *รูปแบบที่สาม* ความใหม่อาจเกิดจากการศึกษากฎหมายหรือสถาบันทาง

การเมืองในอดีตเปรียบเทียบกับปัจจุบัน ในทางประวัติศาสตร์กฎหมาย ในหัวข้อที่ยังไม่เคยมีการศึกษาเชิงลึกมาก่อนก็ได้

คณาจารย์ตรวจสอบความใหม่ของหัวข้อวิจัยได้โดยการทบทวนวรรณกรรม (Literature Review) อย่างเป็นระบบ ทั้งในฐานข้อมูลวิจัยภายในประเทศ เช่น ฐานข้อมูลวารสารในกลุ่ม TCI และฐานข้อมูล ThaiLIS สำหรับวิทยานิพนธ์ ตลอดจนฐานข้อมูลระดับนานาชาติ เช่น HeinOnline, SSRN, Westlaw และ JSTOR เพื่อยืนยันว่ายังมี “ช่องว่างทางวิชาการ” (Research Gap) ที่รอการเติมเต็มอยู่จริง

2.3 ความสำคัญเชิงทฤษฎีหรือเชิงปฏิบัติ (Significance)

หัวข้อวิจัยทางกฎหมายที่ดีต้องมีความสำคัญ (Significance) ทั้งในมิติเชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติ กล่าวคือ ผลลัพธ์ของงานวิจัยควรส่งผลกระทบต่อการพัฒนาหลักกฎหมาย (Legal Doctrine) ในเชิงวิชาการ หรือส่งผลกระทบต่อนโยบายสาธารณะ (Public Policy) และสิทธิของประชาชนในเชิงปฏิบัติ หรือทั้งสองอย่างควบคู่กัน

ในแง่ของความสำคัญเชิงทฤษฎี งานวิจัยอาจมุ่งเน้นการพัฒนาทฤษฎีกฎหมายใหม่ การตีความหลักกฎหมายที่มีอยู่ในมุมมองที่แตกต่าง หรือการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างหลักกฎหมายต่าง ๆ อย่างเป็นระบบ ตัวอย่างเช่น การศึกษาทฤษฎีความรับผิดโดยเคร่งครัด (Strict Liability) ในกรณีของผลิตภัณฑ์ที่ผลิตโดยปัญญาประดิษฐ์ หรือการวิเคราะห์หลักการห้ามกฎหมายย้อนหลัง (Non-Retroactivity Principle) ในบริบทของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

ในแง่ของความสำคัญเชิงปฏิบัติ งานวิจัยควรนำไปใช้เป็นแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในสังคม เช่น การเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาช่องว่างของกฎหมายที่ทำให้ผู้บริโภคไม่ได้รับการคุ้มครองอย่างเพียงพอ การเสนอข้อเสนอปฎิรูปกฎหมายวิธีพิจารณาความเพื่อลดระยะเวลาพิจารณาคดี หรือการเสนอกฎหมายใหม่ในการแก้ไขปัญหามลพิษ เช่น ปัญหาที่ดินทำกินของเกษตรกร ปัญหาสิ่งแวดล้อม หรือปัญหาการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมของผู้ด้อยโอกาส

2.4 ความเป็นไปได้ (Feasibility)

นอกจากความใหม่และความสำคัญแล้ว หัวข้อวิจัยทางกฎหมายที่ดีต้องมีความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ (Feasibility) กล่าวคือ ผู้วิจัยต้องดำเนินการวิจัยให้เสร็จสิ้นภายในกรอบเวลาและทรัพยากรที่มีอยู่ ปัจจัยที่ต้องพิจารณาเกี่ยวกับความเป็นไปได้ ได้แก่ ความเพียงพอของแหล่งข้อมูล ซึ่งรวมถึงตัวบทกฎหมาย คำพิพากษา เอกสารประกอบการพิจารณาร่างกฎหมาย ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบจากต่างประเทศ และเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยทางนิติศาสตร์ แหล่งข้อมูลที่สำคัญ เช่น รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภา บันทึกหลักการและเหตุผลของกฎหมาย คำพิพากษาศาลฎีกา คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุด คำวินิจฉัยศาลรัฐธรรมนูญ ตลอดจนฐานข้อมูลกฎหมายต่างประเทศ เช่น LexisNexis, Westlaw, EUR-Lex และ HUDOC

สำหรับคำพิพากษาของศาลสิทธิมนุษยชนแห่งยุโรป หากหัวข้อวิจัยต้องการข้อมูลเชิงประจักษ์ เช่น ข้อมูลสถิติ คดี การสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือการทำแบบสอบถาม ผู้วิจัยก็ต้องพิจารณาว่าเข้าถึงข้อมูลเหล่านั้นได้จริงหรือไม่

2.5 การสร้างผลกระทบ (Impact)

หัวข้อวิจัยทางกฎหมายที่ดีควรมีศักยภาพในการสร้างผลกระทบ (Impact) ต่อสังคม วิชาชีพกฎหมาย หรือกระบวนการยุติธรรมอย่างเป็นรูปธรรม ผลกระทบในที่นี้อาจอยู่ในรูปแบบของข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่นำไปสู่การแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย การสร้างแนวปฏิบัติที่ดี (Best Practices) ในการบังคับใช้กฎหมาย การเสนอแนวทฤษฎีที่ช่วยอธิบายปรากฏการณ์ทางกฎหมายได้อย่างเป็นระบบ หรือการสร้างฐานข้อมูลทางกฎหมายที่เป็นประโยชน์ต่อวิชาชีพ

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งานวิจัยทางนิติศาสตร์ที่เป็นพื้นฐานในการนำกฎหมายไปปรับใช้กับข้อเท็จจริงในคดีต่าง ๆ หรือใช้เป็นแนวทางในการวินิจฉัยของศาลได้ ย่อมมีคุณค่าอย่างยิ่ง ตัวอย่างเช่น งานวิจัยเรื่องหลักสุจริตในทางกฎหมายแพ่งที่อาจช่วยให้ศาลมีแนวทางที่ในการพิจารณาปรับใช้หลักสุจริตแก่ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น หรืองานวิจัยเรื่องมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมที่เสนอกลไกใหม่ในการบังคับใช้กฎหมาย

อย่างไรก็ดี ข้อเท็จจริงในปัจจุบันปรากฏว่าการดำเนินโครงการวิจัยทางนิติศาสตร์ในวงวิชาการเป็นจำนวนไม่น้อย ยังมีลักษณะที่ถูกขับเคลื่อนโดยความมุ่งหมายในการขอกำหนดตำแหน่งทางวิชาการของผู้วิจัยเป็นสำคัญ ส่งผลให้งานวิจัยจำนวนมากมีลักษณะเป็นเอกสารทางวิชาการที่จำกัดการเผยแพร่อยู่เพียงในแวดวงของคณะกรรมการผู้ประเมินผลงาน และสิ้นสุดกระบวนการลงเมื่อได้รับการรับรองผลงานทางวิชาการแล้ว การนำผลการวิจัยไปปรับใช้จริงเพื่อก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคม การกำหนดนโยบายสาธารณะ หรือการประกอบวิชาชีพทางกฎหมายจึงยังคงเป็นไปอย่างจำกัด อันนำมาซึ่งสถานะที่ทรัพยากรทางวิชาการและงบประมาณการวิจัยของประเทศยังไม่สามารถก่อให้เกิดคุณค่าเพิ่ม (Value Added) ต่อสังคมได้อย่างเต็มศักยภาพ

ด้วยเหตุนี้ ในการกำหนดหัวข้อวิจัยทางนิติศาสตร์ ผู้วิจัยพึงตระหนักและให้ความสำคัญกับการออกแบบหัวข้อวิจัยให้มีศักยภาพในการสร้างผลกระทบ (Impact) ในมิติที่หลากหลายมากขึ้น เพื่อให้งานวิจัยมิได้เป็นเพียงเอกสารที่ผลิตขึ้นเพื่อประโยชน์ทางวิชาการของผู้วิจัยโดยลำพัง หากยังสามารถก่อให้เกิดคุณูปการต่อสังคมได้ในเชิงประจักษ์ ทั้งนี้ ผลกระทบของงานวิจัยทางนิติศาสตร์อันพึงคาดหวังให้เกิดขึ้นจากการกำหนดหัวข้อวิจัย อาจจำแนกออกได้เป็นสามประเภทหลัก ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.5.1 ผลกระทบด้านการศึกษา (Academic Impact)

ผลกระทบด้านการศึกษาหมายถึง คุณูปการที่งานวิจัยก่อให้เกิดแก่องค์ความรู้ทางนิติศาสตร์ (Body of Legal Knowledge) ในมิติต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาทฤษฎีและหลักการทางกฎหมายให้มีความลุ่มลึก

และรัดกุมยิ่งขึ้น การเสนอกรอบแนวคิดหรือแนวการตีความใหม่ที่ช่วยอธิบายปรากฏการณ์ทางกฎหมายได้อย่างเป็นระบบ ตลอดจนการวิพากษ์และต่อยอดวรรณกรรมทางกฎหมายที่มีอยู่เดิมให้ก้าวหน้าไปสู่ข้อสรุปทางวิชาการที่มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผลกระทบประเภทนี้มักสะท้อนให้เห็นผ่านการที่งานวิจัยได้รับการอ้างอิง (Citation) ในผลงานทางวิชาการของนักวิจัยรายอื่น การถูกนำไปใช้เป็นเอกสารประกอบการเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษา หรือการก่อให้เกิดการถกเถียงและการศึกษาวิจัยต่อเนื่องในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ดังนั้น ในการกำหนดหัวข้อวิจัยเพื่อมุ่งสร้างผลกระทบด้านการศึกษา ผู้วิจัยจึงควรเลือกประเด็นที่มีนัยสำคัญต่อการพัฒนาทางวิชาการนิติศาสตร์ มีความเชื่อมโยงกับงานวิจัยในอดีตอย่างชัดเจน และสามารถเติมเต็มช่องว่างทางวิชาการ (Research Gap) ที่มีอยู่ได้อย่างเป็นรูปธรรม

2.5.2 ผลกระทบเชิงนโยบาย (Policy Impact)

ผลกระทบเชิงนโยบายหมายถึง การที่ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้เป็นฐานทางวิชาการในการกำหนดหรือปรับปรุงนโยบายสาธารณะ การยกร่างกฎหมายฉบับใหม่ หรือการแก้ไขเพิ่มเติมบทบัญญัติที่มีอยู่เดิม โดยหน่วยงานภาครัฐ องค์กรในกระบวนการนิติบัญญัติ หรือองค์กรอิสระที่ทำหน้าที่กำกับดูแลในด้านต่าง ๆ งานวิจัยทางนิติศาสตร์ที่มีผลกระทบเชิงนโยบายมักเป็นงานวิจัยที่ศึกษาประเด็นปัญหาซึ่งสอดคล้องกับวาระเชิงนโยบายของประเทศ อาทิ มาตรการทางกฎหมายเพื่อรองรับเศรษฐกิจดิจิทัล การคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทางอาญา หรือการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน การกำหนดหัวข้อวิจัยให้มีศักยภาพในการสร้างผลกระทบเชิงนโยบาย จึงจำเป็นต้องคำนึงถึงความเชื่อมโยงกับบริบทเชิงนโยบายในปัจจุบันทั้งในระดับชาติและระดับระหว่างประเทศ การวิเคราะห์เปรียบเทียบกับบทบัญญัติของกฎหมายต่างประเทศ (Comparative Law) ที่ได้ดำเนินการแล้ว และถือเป็นแนวปฏิบัติที่ดี ตลอดจนการจัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย (Policy Recommendations) ที่มีลักษณะเป็นรูปธรรม สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง และได้คำนึงถึงต้นทุนและผลได้ในทางเศรษฐกิจและสังคมไว้อย่างรอบด้าน นอกจากนี้ ผู้วิจัยควรพิจารณาช่องทางการเผยแพร่ผลการวิจัยที่สามารถเข้าถึงผู้กำหนดนโยบายได้โดยตรง อาทิ การจัดเวทีเสวนาทางวิชาการร่วมกับหน่วยงานของรัฐ การนำเสนอผลการวิจัยต่อคณะกรรมการการของรัฐสภา หรือการจัดทำสรุปข้อเสนอเชิงนโยบาย (Policy Brief) เพื่อเพิ่มโอกาสที่ผลการวิจัยจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางนโยบายได้อย่างแท้จริง

2.5.3 ผลกระทบเชิงปฏิบัติ (Practical Impact)

ผลกระทบเชิงปฏิบัติหมายถึง การที่ผลการวิจัยสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในวงวิชาชีพกฎหมายและในกระบวนการบังคับใช้กฎหมายได้อย่างเป็นรูปธรรม ไม่ว่าจะเป็นองค์กรตุลาการ พนักงานอัยการ ทนายความ นักกฎหมายในภาคเอกชน เจ้าหน้าที่ของรัฐผู้มีหน้าที่บังคับใช้กฎหมาย หรือประชาชนที่ประสงค์จะใช้สิทธิของตนภายใต้บทบัญญัติของกฎหมาย ตัวอย่างที่ชัดเจนของงานวิจัยที่ก่อให้เกิดผลกระทบเชิงปฏิบัติ ได้แก่ การที่ผลการวิจัยถูกนำไปใช้เป็นตัวแบบในการออกแนวปฏิบัติ

(Guidelines) ภายใต้กฎหมายฉบับต่าง ๆ อาทิ แนวปฏิบัติเกี่ยวกับการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลตามพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 แนวปฏิบัติว่าด้วยการกำกับดูแลกิจการที่ดีภายใต้กฎหมายว่าด้วยหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ หรือแนวปฏิบัติของหน่วยงานของรัฐที่ออกตามพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 นอกจากนี้ งานวิจัยที่มีผลกระทบเชิงปฏิบัติอาจปรากฏในรูปของคู่มือการบังคับใช้กฎหมาย (Enforcement Manual) แบบมาตรฐานของสัญญาประเภทต่าง ๆ (Standard Contracts) หรือเครื่องมือทางกฎหมาย (Legal Instruments) ที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานสามารถดำเนินการได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น การกำหนดหัวข้อวิจัยเพื่อมุ่งสร้างผลกระทบเชิงปฏิบัติ จึงควรเริ่มต้นจากการรับฟังและทำความเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติอย่างแท้จริง (Practice-Oriented Research) รวมทั้งการออกแบบกระบวนการวิจัยให้เปิดโอกาสให้ผู้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัย (Research Users) ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย เพื่อให้ผลการวิจัยสามารถตอบสนองต่อความต้องการของผู้ปฏิบัติและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงสร้างสรรค์ในทางปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม

ส่วนที่ 3 หลักการค้นหาหัวข้อวิจัย

เมื่อทราบแหล่งที่มาของหัวข้อวิจัยแล้ว ในส่วนนี้จะกล่าวถึงหลักการพื้นฐานในกระบวนการคิดค้นหาหัวข้อวิจัย ซึ่งเปรียบเสมือน “แผนที่ทางความคิด” ที่จะนำทางผู้วิจัยจากจุดเริ่มต้นไปสู่หัวข้อวิจัยที่ชัดเจน หลักการนี้ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนที่เชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ ดังนี้

3.1 สนใจ

ขั้นตอนแรกสุดของการค้นหาหัวข้อวิจัยคือ “ความสนใจ” ของผู้วิจัยเอง ผู้วิจัยต้องเริ่มจากการถามตัวเองว่า ตนเองสนใจกฎหมายสาขาใด บทบัญญัติใด หรือประเด็นปัญหาทางกฎหมายใดเป็นพิเศษ ความสนใจอย่างแท้จริงเป็นแรงขับเคลื่อนที่สำคัญที่สุดของการวิจัย เพราะการวิจัยทางนิติศาสตร์มักใช้เวลายาวนาน ต้องอาศัยความอดทนและความมุ่งมั่นในระดับสูง หากผู้วิจัยไม่มีความสนใจอย่างแท้จริงในเรื่องที่ศึกษา โอกาสที่งานวิจัยจะขาดความลุ่มลึกหรือไม่แล้วเสร็จก็จะมีมาก

ความสนใจอาจเกิดจากหลายปัจจัย เช่น ประสบการณ์ส่วนตัว ความเชี่ยวชาญเดิมที่สั่งสมมา การอ่านข่าวหรือบทความที่กระตุ้นความอยากรู้ หรือแม้แต่ข้อสงสัยที่เกิดขึ้นในห้องเรียนขณะสอนนักศึกษา สิ่งสำคัญคือ ผู้วิจัยควรบันทึกประเด็นที่ตนสนใจอย่างสม่ำเสมอ เพราะบางครั้งความคิดที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่งอาจพัฒนาเป็นหัวข้อวิจัยที่มีคุณค่าในภายหลัง

อนึ่ง มีข้อควรระวังประการหนึ่งซึ่งผู้วิจัยพึงตระหนักอยู่เสมอ กล่าวคือ การกำหนดหัวข้อวิจัยที่ตื้นนั้น ควรตั้งอยู่บนฐานของความสนใจที่แท้จริงของผู้วิจัยเอง มิใช่การเลือกหัวข้อไปตามความสนใจของผู้อื่น ไม่ว่าจะด้วยความสนใจของคณาจารย์ท่านอื่น ความนิยมในหมู่นักวิจัยในขณะนั้น หรือประเด็นที่กำลังได้รับความสนใจจากสังคมในช่วงเวลาหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากกระบวนการวิจัยทางนิติศาสตร์ต้องอาศัยการศึกษาค้นคว้าอย่าง

ลุ่มลึกต่อเนื่องเป็นระยะเวลายาวนาน หากผู้วิจัยเลือกหัวข้อตามความสนใจของผู้อื่นโดยปราศจากความสนใจของตนเองอย่างแท้จริง ย่อมมีความเสี่ยงสูงที่ผู้วิจัยจะขาดแรงจูงใจภายในที่จำเป็นต่อการดำเนินการวิจัยให้แล้วเสร็จอย่างมีคุณภาพ และอาจส่งผลให้ผลงานวิจัยที่ได้ไม่สะท้อนถึงความลุ่มลึกทางวิชาการเท่าที่ควร

3.2 สังเกต

เมื่อมีประเด็นที่สนใจแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ “การสังเกต” อย่างเป็นระบบ กล่าวคือ ผู้วิจัยต้องพิจารณาตัวบทกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับประเด็นนั้น ๆ อย่างละเอียด รวมถึงการบังคับใช้กฎหมายในทางปฏิบัติ คำพิพากษาของศาลที่เกี่ยวข้อง และเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม

การสังเกตในที่นี้มีใช้เพียงการอ่านตัวบทกฎหมายเฉย ๆ แต่หมายถึงการอ่านอย่างวิเคราะห์ (Critical Reading) โดยพิจารณาว่าตัวบทกฎหมายนั้นมีถ้อยคำที่ชัดเจนเพียงใด มีช่องว่างหรือความคลุมเครือตรงส่วนใด การบังคับใช้กฎหมายบรรลุวัตถุประสงค์ของกฎหมายหรือไม่ และศาลตีความบทบัญญัตินั้นอย่างไร การสังเกตอย่างเป็นระบบจะช่วยให้ผู้วิจัยมองเห็นปัญหาที่ซ่อนอยู่ภายใต้ถ้อยคำของกฎหมาย

3.3 สงสัย

เมื่อสังเกตเห็นปัญหาหรือปรากฏการณ์ที่น่าสนใจแล้ว ขั้นตอนสำคัญต่อไปคือ “การตั้งคำถาม” หรือ “ความสงสัย” ผู้วิจัยต้องตั้งคำถามว่า ปัญหาที่สังเกตเห็นนั้นเกิดจากสาเหตุใด ตัวบทกฎหมายที่มีอยู่เพียงพอต่อการแก้ไขปัญหาหรือไม่ หลักกฎหมายที่ศาลใช้มีความเหมาะสมหรือไม่ และควรมีการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายหรือไม่อย่างไร

คำถามวิจัยที่ดีทางนิติศาสตร์มักมีลักษณะเป็นคำถามเชิงวิเคราะห์ (Analytical Question) มากกว่าคำถามเชิงพรรณนา (Descriptive Question) กล่าวคือ มีใช้เพียงถามว่า “กฎหมายบัญญัติไว้อย่างไร” แต่ต้องถามต่อไปว่า “กฎหมายที่บัญญัติไว้นั้นเหมาะสมหรือไม่” “มีปัญหาอะไรในทางปฏิบัติ” และ “ควรปรับปรุงอย่างไร” ตัวอย่างเช่น แทนที่จะถามว่า “พระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลบัญญัติเรื่องการโอนข้อมูลไปต่างประเทศอย่างไร” ควรตั้งคำถามว่า “มาตรการควบคุมการโอนข้อมูลส่วนบุคคลไปยังต่างประเทศตามพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลมีความเพียงพอในการคุ้มครองสิทธิของเจ้าของข้อมูลหรือไม่”

3.4 คาดเดาสาเหตุ

ขั้นตอนสุดท้ายของหลักการค้นหาหัวข้อวิจัยคือ “การคาดเดาสาเหตุ” หรือการวิเคราะห์ปัญหาเบื้องต้น ผู้วิจัยต้องพยายามวิเคราะห์ว่าปัญหาที่สังเกตเห็นและตั้งคำถามไว้นั้นน่าจะเกิดจากสาเหตุใด เช่น เกิดจากตัวบทกฎหมายที่บกพร่อง เกิดจากการตีความกฎหมายที่ไม่เหมาะสม เกิดจากกลไกในการบังคับใช้กฎหมายที่ไม่มีประสิทธิภาพ หรือเกิดจากการขาดกฎหมายรองรับ

การคาดเดาสาเหตุเบื้องต้นนี้มีประโยชน์ในหลายแง่ *ประการแรก* ช่วยให้ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตของงานวิจัยได้อย่างเหมาะสม *ประการที่สอง* ช่วยกำหนดกรอบแนวคิดของงานวิจัย (Conceptual Framework) *ประการที่สาม* ช่วยตั้งสมมติฐานของงานวิจัย (Research Hypothesis) ซึ่งจะเป็นแนวทางดำเนินการวิจัยต่อไป ทั้งนี้ การคาดเดาสาเหตุในขั้นตอนนี้เป็นเพียงการวิเคราะห์เบื้องต้น ซึ่งอาจต้องปรับปรุงแก้ไขเมื่อดำเนินการวิจัยจริง

ส่วนที่ 4 แหล่งที่มาของหัวข้อวิจัยทางกฎหมาย

เมื่อทราบแล้วว่า หัวข้อวิจัยทางกฎหมายที่ดีมีลักษณะอย่างไร ขั้นตอนต่อไปคือการทราบว่า จะค้นหาหัวข้อวิจัยได้จากแหล่งใดบ้าง ในส่วนนี้จะนำเสนอแหล่งที่มาสำคัญ 8 ประการ ซึ่งคณาจารย์นำไปประยุกต์ใช้ ค้นหาหัวข้อวิจัยที่เหมาะสมกับตนเอง

4.1 การสำรวจช่องว่างในงานวิจัยที่มีอยู่ (Gap Analysis)

การวิเคราะห์ช่องว่างของงานวิจัย (Research Gap Analysis) ถือเป็นเทคนิคพื้นฐานที่สำคัญที่สุดในการค้นหาหัวข้อวิจัยทางนิติศาสตร์ วิธีการนี้อาศัยการอ่านบทความวิจัย วิทยานิพนธ์ และหนังสือกฎหมายอย่างมีเป้าหมาย โดยค้นหาประโยคหรือข้อความที่ผู้เขียนระบุว่า “ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นนี้” หรือ “ประเด็นนี้อยู่นอกขอบเขตของงานวิจัยชิ้นนี้” หรือผู้วิจัยอาจให้ความสำคัญกับการอ่านและวิเคราะห์เนื้อหาในส่วนของอภิปรายผล (Discussion) ของงานวิจัยเดิมอย่างละเอียด เนื่องจากในส่วนนี้ผู้วิจัยเดิมมักนำเสนอการวิเคราะห์และตีความผลการวิจัยในเชิงลึก ตลอดจนสะท้อนข้อจำกัด (Limitations) ของงานวิจัย ข้อสันนิษฐาน (Assumptions) ที่ใช้ และประเด็นที่ยังไม่ได้รับการคลี่คลายอย่างสมบูรณ์ (Unresolved Issues) ซึ่งประเด็นเหล่านี้ล้วนเป็นเบาะแสที่มีคุณค่าสำหรับการกำหนดหัวข้อวิจัยใหม่ที่มีลักษณะต่อยอดจากงานวิจัยเดิม อันถือเป็น “ช่องว่าง” ที่รอการเติมเต็มจากงานวิจัยใหม่

ผู้วิจัยจึงสามารถพิจารณาได้ว่า ประเด็นใดจากส่วนของการอภิปรายผลที่สามารถนำมาต่อยอดได้โดยตรง หรืออาจนำข้อเสนอแนะของงานวิจัยเดิมไปต่อยอดด้วยการวิจัยในรูปแบบอื่นที่แตกต่างออกไป อาทิ การต่อยอดงานวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการวิจัยเชิงปริมาณ การต่อยอดงานวิจัยเอกสารด้วยการวิจัยภาคสนาม หรือการวิจัยเชิงประจักษ์ (Empirical Research) หรือการต่อยอดงานวิจัยเฉพาะประเด็นในระดับประเทศด้วยการวิจัยเชิงเปรียบเทียบกฎหมาย (Comparative Law) ซึ่งแนวทางดังกล่าวจะช่วยให้งานวิจัยใหม่มีความเชื่อมโยงกับองค์ความรู้เดิมอย่างเป็นระบบ และช่วยเสริมสร้างความต่อเนื่องของการพัฒนาองค์ความรู้ทางนิติศาสตร์ได้อย่างเป็นรูปธรรม

ช่องว่างทางวิชาการอาจปรากฏในหลายรูปแบบ ได้แก่ ช่องว่างเชิงประเด็น (Topical Gap) กล่าวคือ ยังไม่มีผู้ใดศึกษาประเด็นนั้นมาก่อน ช่องว่างเชิงทฤษฎี (Theoretical Gap) กล่าวคือ ยังไม่มีกรอบทฤษฎีที่เหมาะสมในการอธิบายปรากฏการณ์นั้น ช่องว่างเชิงระเบียบวิธี (Methodological Gap) กล่าวคือ ยังไม่มีการศึกษาโดยใช้วิธีการวิจัยที่เหมาะสม และช่องว่างเชิงบริบท (Contextual Gap) กล่าวคือ ยังไม่มีการศึกษาในบริบทของประเทศไทยหรือภูมิภาคอาเซียน

ตัวอย่างเช่น หากอ่านวิทยานิพนธ์เรื่องการคุ้มครองผู้บริโภคในธุรกิจพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ แล้วพบว่าผู้วิจัยระบุในข้อเสนอแนะว่า “ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเรื่องการคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลของผู้บริโภคที่ใช้บริการแพลตฟอร์มการจ่ายเงินอิเล็กทรอนิกส์” ข้อความดังกล่าวก็เป็นจุดเริ่มต้นที่ดีสำหรับงานวิจัยชิ้นใหม่

4.2 การติดตามพัฒนาการทางกฎหมายและนโยบายปัจจุบัน

กฎหมายมีลักษณะเป็นพลวัต (Dynamic) ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ดังนั้น การติดตามพัฒนาการทางกฎหมายและนโยบายสาธารณะอย่างสม่ำเสมอจึงเป็นแหล่งที่มาสำคัญของหัวข้อวิจัย กฎหมายใหม่ที่ตราขึ้น การแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมาย คำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญ หรือคำพิพากษาของศาลฎีกาที่วางแนวทางวินิจฉัยใหม่ ล้วนเป็นจุดเริ่มต้นของหัวข้อวิจัยที่ทันสมัย และมีความเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ประเทศไทยมีการตรากฎหมายใหม่หลายฉบับที่สร้างประเด็นทางวิชาการมากมาย เช่น พระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562 (PDPA) พระราชกำหนดการประกอบธุรกิจสินทรัพย์ดิจิทัล พ.ศ. 2561 พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2560 และพระราชบัญญัติการแข่งขันทางการค้า พ.ศ. 2560 กฎหมายเหล่านี้ล้วนมีประเด็นที่น่าสนใจสำหรับการวิจัย ทั้งในแง่ของการตีความตัวบทกฎหมาย ปัญหาในการบังคับใช้ และความเพียงพอของมาตรการทางกฎหมาย

ในการติดตามพัฒนาการทางกฎหมายและนโยบายดังกล่าว ผู้วิจัยควรพิจารณาพัฒนาการทั้งในลักษณะพลวัต (Dynamic) และลักษณะสถิต (Static) ประกอบกันอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ การติดตามในลักษณะพลวัตหมายถึง การเฝ้าสังเกตความเคลื่อนไหวและความเปลี่ยนแปลงของกฎหมายและนโยบายในห้วงเวลาปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง อาทิ การติดตามร่างกฎหมายที่อยู่ระหว่างการพิจารณาของรัฐสภา การติดตามคำวินิจฉัยของศาลรัฐธรรมนูญหรือคำพิพากษาของศาลฎีกาที่วางแนวบรรทัดฐานใหม่ การติดตามนโยบายสาธารณะที่ได้รับการประกาศใหม่ ตลอดจนการติดตามการอภิปรายทางวิชาการและสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับประเด็นเหล่านั้น ในขณะที่การติดตามในลักษณะสถิตหมายถึง การศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของกฎหมายและนโยบายที่บังคับใช้ในปัจจุบันอย่างเป็นระบบและรอบด้าน เพื่อทำความเข้าใจบริบท หลักการ และกลไกของกฎหมายและนโยบายนั้น ๆ อย่างลึกซึ้ง การบูรณาการมุมมองทั้งสองลักษณะเข้าด้วยกันจะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถระบุประเด็นปัญหาและช่องว่างของกฎหมายได้อย่างแม่นยำยิ่งขึ้น

นอกเหนือจากการติดตามผ่านเอกสารทางกฎหมาย นโยบาย และสื่อสารมวลชนแล้ว การเข้าร่วมการสัมมนาทางวิชาการ (Academic Seminars) การเสวนาวิชาการ (Academic Forums) หรือการประชุมวิชาการ (Academic Conferences) ที่จัดขึ้นโดยสถาบันการศึกษา หน่วยงานของรัฐ องค์กรวิชาชีพทางกฎหมาย หรือภาคประชาสังคม ก็เป็นช่องทางสำคัญในการติดตามพัฒนาการทางกฎหมายและนโยบายที่ไม่เพียงมองข้าม เนื่องจากเวทีเหล่านี้มักเป็นพื้นที่ที่นักวิชาการและผู้ปฏิบัติงานได้นำเสนอผลการศึกษา ประเด็นข้อถกเถียง และประสบการณ์การบังคับใช้กฎหมายในทางปฏิบัติ ซึ่งบางครั้งอาจยังไม่ปรากฏเป็นเอกสารเผยแพร่ต่อสาธารณะ การเข้าร่วมเวทีวิชาการดังกล่าวจึงช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ที่เป็นปัจจุบัน (Cutting-Edge Knowledge) ตลอดจนเปิดโอกาสให้ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสร้างเครือข่ายทางวิชาการ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการค้นหาและพัฒนาหัวข้อวิจัยต่อไป

4.3 การศึกษาเปรียบเทียบกับกฎหมายต่างประเทศ (Comparative Law)

กฎหมายเปรียบเทียบ (Comparative Law) เป็นแหล่งที่มาที่สำคัญอย่างยิ่งของหัวข้อวิจัยทางนิติศาสตร์ โดยเฉพาะในบริบทที่ประเทศไทยกำลังเผชิญกับปัญหาทางกฎหมายที่ประเทศอื่นได้แก้ไขไปแล้ว หรือในกรณีที่มีความจำเป็นต้องปรับปรุงกฎหมายภายในให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากล

การศึกษาเปรียบเทียบอาจดำเนินการได้หลายรูปแบบ เช่น การเปรียบเทียบตัวบทกฎหมาย (Textual Comparison) การเปรียบเทียบโครงสร้างสถาบัน (Institutional Comparison) การเปรียบเทียบผลลัพธ์ในทางปฏิบัติ (Functional Comparison) และการเปรียบเทียบทฤษฎีกฎหมาย (Doctrinal Comparison) ในการเลือกประเทศที่จะนำมาเปรียบเทียบ ควรพิจารณาความเกี่ยวข้องทางระบบกฎหมาย เช่น หากศึกษากฎหมายแพ่งไทย อาจเปรียบเทียบกับประเทศในระบบ Civil Law อย่างเยอรมนี ฝรั่งเศส หรือญี่ปุ่น ซึ่งมีอิทธิพลต่อการร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของไทย

ตัวอย่างหัวข้อวิจัยเชิงเปรียบเทียบ เช่น การคุ้มครองสิทธิของผู้เช่าในกฎหมายไทยเปรียบเทียบกับกฎหมายเยอรมัน, สิทธิในการซ่อมแซม (Right to Repair) ในมุมมองของกฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค: ศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายสหภาพยุโรปกับกฎหมายไทย, มาตรการทางกฎหมายในการกำกับดูแลปัญญาประดิษฐ์: เปรียบเทียบแนวทางของสหภาพยุโรป สหรัฐอเมริกา และประเทศไทย เป็นต้น

4.4 การวิเคราะห์คดีและปัญหาที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติ

ข้อมูลจากกระบวนการยุติธรรมในชีวิตจริงเป็นแหล่งที่มาของหัวข้อวิจัยที่มีคุณค่าเชิงประยุกต์สูง ปัญหาที่พบเห็นในทางปฏิบัติมักสะท้อนให้เห็นช่องว่างหรือข้อบกพร่องของกฎหมายที่มีอยู่ ซึ่งเป็นโจทย์ที่นักวิจัยทางนิติศาสตร์ควรเข้าไปศึกษาและเสนอแนวทางแก้ไข

ตัวอย่างของปัญหาที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติ ได้แก่ คดีที่ศาลตัดสินไม่สอดคล้องกัน (Inconsistent Judicial Decisions) ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ตัวบทกฎหมายหรือหลักกฎหมายที่ใช้อยู่อาจคลุมเครือหรือตีความได้หลายทาง ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายที่ติดขัดเนื่องจากขาดกลไกที่มีประสิทธิภาพ ปัญหาที่เกิดจากช่องว่างของกฎหมายซึ่งทำให้ไม่สามารถคุ้มครองสิทธิของประชาชนได้อย่างเพียงพอ และปัญหาของชุมชนที่ต้องการกลไกทางกฎหมายในการแก้ไข

คณาจารย์เข้าถึงข้อมูลเชิงปฏิบัตินี้ได้จากหลายช่องทาง เช่น การอ่านคำพิพากษาศาลฎีกาอย่างสม่ำเสมอ การเข้าร่วมการสัมมนาวิชาการที่จัดโดยองค์กรวิชาชีพทางกฎหมาย เช่น สภานายความ เนติบัณฑิตยสภา หรือสำนักงานศาลยุติธรรม การให้คำปรึกษาทางกฎหมายแก่ประชาชน (Legal Clinic) และการติดตามข่าวสารเกี่ยวกับคดีที่อยู่ในความสนใจของสาธารณชน

อีกช่องทางหนึ่งที่ผู้วิจัยสามารถเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในทางปฏิบัติได้อย่างเป็นระบบ คือ การเข้าร่วมงานสัมมนาหรือเวทีเสวนาทางวิชาการที่จัดขึ้นโดยคณะนิติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทั้ง

ในประเทศและในต่างประเทศ งานสัมมนาและเสวนาในลักษณะดังกล่าวมักเชิญวิทยากรซึ่งประกอบด้วย นักวิชาการ ผู้พิพากษา พนักงานอัยการ ทนายความ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ผู้บังคับใช้กฎหมาย มาแนะนำเสนอและอภิปรายประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในการปรับใช้กฎหมาย คำพิพากษาที่น่าสนใจในช่วงเวลานั้น ตลอดจนประเด็นข้อถกเถียงทางวิชาการร่วมสมัย ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับผู้วิจัยในการสังเกตเห็นโจทย์วิจัยที่มีความเป็นรูปธรรมและมีผลกระทบในทางปฏิบัติ นอกจากนี้ การเข้าร่วมงานสัมมนาวิชาการของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ยังช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเปรียบเทียบมุมมองและแนวทางการศึกษาวิจัยในประเด็นเดียวกันจากหลากหลายสำนักคิด (Schools of Thought) ได้อีกด้วย

4.5 การติดตามพัฒนาการในระดับนานาชาติและองค์การระหว่างประเทศ

พัฒนาการในระดับนานาชาติเป็นอีกหนึ่งแหล่งที่มาสำคัญของหัวข้อวิจัย รายงาน ข้อเสนอแนะ หรือสนธิสัญญาที่จัดทำโดยองค์การระหว่างประเทศ เช่น สหประชาชาติ (UN) องค์การการค้าโลก (WTO) สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ASEAN) ศาลอาญาระหว่างประเทศ (ICC) และองค์กรอื่น ๆ มักนำมาซึ่งความจำเป็นในการปรับปรุงกฎหมายภายในของประเทศสมาชิก

ตัวอย่างเช่น เมื่อองค์การสหประชาชาติออกข้อเสนอแนะเกี่ยวกับหลักการชี้ว่าของสหประชาชาติว่าด้วยธุรกิจกับสิทธิมนุษยชน (UN Guiding Principles on Business and Human Rights: UNGPs) ก็เกิดประเด็นวิจัยขึ้นมากมายเกี่ยวกับการอนุวัติหลักการดังกล่าวในกฎหมายไทย ในทำนองเดียวกัน ข้อตกลงการค้าเสรีระหว่างประเทศก็สร้างประเด็นวิจัยเกี่ยวกับผลกระทบต่อกฎหมายภายในในหลายมิติ ทั้งกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา กฎหมายการลงทุน กฎหมายแรงงาน และกฎหมายสิ่งแวดล้อม

4.6 การสังเกตปัญหาจากการสอนและการให้คำปรึกษาทางกฎหมาย

ประสบการณ์ตรงของคณาจารย์ในห้องเรียนหรือในการให้คำปรึกษาทางกฎหมายเป็นแหล่งที่มาที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง แม้จะมีกฎมองข้ามก็ตาม ในระหว่างการสอน คณาจารย์อาจสังเกตเห็นว่ามีประเด็นทางกฎหมายบางประเด็นที่ตำราเรียนยังอธิบายไม่ชัดเจน หรือมีข้อถกเถียงทางวิชาการที่ยังไม่ได้ช้อยุติ ประเด็นเหล่านี้คือ “จุดอ่อน” ในองค์ความรู้ทางกฎหมายที่ยังขาดคำตอบทางวิชาการ

ในทำนองเดียวกัน การให้คำปรึกษาทางกฎหมายแก่ประชาชนหรือหน่วยงานต่าง ๆ มักเผยให้เห็นปัญหาทางกฎหมายที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวัน ซึ่งกฎหมายที่มีอยู่อาจไม่สามารถให้คำตอบที่ชัดเจนได้ ปัญหาเหล่านี้สามารถพัฒนาเป็นหัวข้อวิจัยที่มีคุณค่าเชิงประยุกต์สูง เพราะเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นจริงและมีผลกระทบต่อประชาชนโดยตรง

4.7 การระดมสมองร่วมกับสหสาขาวิชา (Interdisciplinary Approach)

ในยุคปัจจุบัน ปัญหาทางกฎหมายหลายประเด็นมีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับศาสตร์อื่น ๆ มากขึ้น การมองปัญหาจากมุมมองของกฎหมายเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอ จึงจำเป็นต้องอาศัยการบูรณาการองค์ความรู้จากสาขาวิชาอื่น เช่น เศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา จิตวิทยา วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยีสารสนเทศ และการแพทย์

ตัวอย่างของประเด็นวิจัยที่ต้องอาศัยแนวทางสหสาขาวิชา เช่น ความรับผิดชอบทางกฎหมายของปัญญาประดิษฐ์ (AI) ซึ่งต้องอาศัยความรู้ด้านวิทยาการคอมพิวเตอร์ กฎหมายสิ่งแวดล้อมกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศซึ่งต้องอาศัยความรู้ด้านวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม กฎหมายสาธารณสุขกับการจัดการโรคระบาดซึ่งต้องอาศัยความรู้ทางการแพทย์ หรือเศรษฐศาสตร์พฤติกรรมกับการออกแบบกฎระเบียบ (Nudge Theory and Regulation) ซึ่งต้องอาศัยความรู้ด้านเศรษฐศาสตร์และจิตวิทยา

คณาจารย์ควรสร้างนิสัยในการอ่านงานวิชาการข้ามศาสตร์ เข้าร่วมสัมมนาที่จัดโดยคณะหรือภาควิชาอื่น และสร้างเครือข่ายวิชาการกับนักวิจัยในสาขาอื่น ๆ เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดและค้นพบมุมมองใหม่ ๆ ในการวิจัย

4.8 รายงานการประชุมของหน่วยงานของรัฐ

รายงานการประชุมของหน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะรัฐสภา คณะรัฐมนตรี คณะกรรมการกฤษฎีกา คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ และหน่วยงานกำกับดูแลต่าง ๆ เป็นแหล่งข้อมูลที่สะท้อนให้เห็นประเด็นปัญหาทางกฎหมายที่อยู่ในความสนใจของผู้มีอำนาจตัดสินใจทางนโยบาย รายงานเหล่านี้มักมีข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาที่หน่วยงานกำลังเผชิญ ข้อเสนอในการแก้ไขปัญหา ตลอดจนข้อถกเถียงทางนโยบายที่ยังไม่ได้ข้อยุติ

ตัวอย่างเช่น รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎรในวาระการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติต่าง ๆ มักเผยให้เห็นประเด็นที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีความเห็นแตกต่างกัน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีสำหรับงานวิจัยเชิงวิเคราะห์ รายงานของคณะกรรมการปฏิรูปกฎหมายก็มักมีข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกฎหมายที่ยังไม่ได้รับการดำเนินการ ซึ่งเป็นโจทย์วิจัยที่รอการศึกษาลึกซึ้ง

ส่วนที่ 5 กระบวนการกำหนดหัวข้อวิจัย

เมื่อผ่านกระบวนการค้นหาหัวข้อวิจัยตามหลักการในส่วนที่ 4 แล้ว ผู้วิจัยจะได้ประเด็นหรือหัวข้อเบื้องต้นที่ต้องการศึกษา อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะกำหนดเป็นหัวข้อวิจัยอย่างเป็นทางการ ยังมีกระบวนการที่จำเป็นต้องดำเนินการอีกหลายขั้นตอน เพื่อให้มั่นใจว่า หัวข้อวิจัยนั้นมีคุณภาพ มีความเป็นไปได้ และมีคุณค่าทางวิชาการอย่างแท้จริง

5.1 การทบทวนวรรณกรรม (Literature Review)

การทบทวนวรรณกรรมเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดในกระบวนการกำหนดหัวข้อวิจัย เป็นกระบวนการที่ผู้วิจัยต้องศึกษาค้นคว้างานวิจัย บทความวิชาการ วิทยานิพนธ์ หนังสือ และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่สนใจอย่างเป็นระบบ วัตถุประสงค์หลักของการทบทวนวรรณกรรมมีอย่างน้อย 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก เพื่อทราบสถานะปัจจุบันขององค์ความรู้ (State of the Art) ในประเด็นที่สนใจ ว่ามีผู้ศึกษาแล้วในแง่มุมใดบ้าง มีข้อค้นพบอะไร และยังมีช่องว่างใดที่ต้องการการศึกษาเพิ่มเติม *ประการที่สอง* เพื่อป้องกันการทำวิจัยซ้ำซ้อน หากพบว่าผู้ศึกษาในหัวข้อเดียวกันไปแล้วอย่างละเอียดถี่ถ้วน ผู้วิจัยก็ต้องปรับเปลี่ยนมุมมองหรือขอบเขตของงานวิจัยให้แตกต่างออกไป *ประการที่สาม* เพื่อช่วยกำหนดกรอบแนวคิดและระเบียบวิธีวิจัย โดยศึกษาจากแนวทางที่งานวิจัยก่อนหน้าใช้

การทบทวนวรรณกรรมที่มีคุณภาพนั้น ผู้วิจัยไม่อาจจำกัดการค้นคว้าอยู่เพียงเอกสารที่เคยคุ้นเคยหรือแหล่งข้อมูลที่เข้าถึงได้โดยง่ายเท่านั้น หากแต่ต้องดำเนินการสืบค้นผ่านฐานข้อมูลงานวิจัยทางวิชาการอย่างเป็นระบบ ทั้งในระดับประเทศและระดับนานาชาติ เพื่อยืนยันว่า หัวข้อที่ผู้วิจัยสนใจยังมีช่องว่างทางวิชาการอยู่จริง และเพื่อให้การทบทวนวรรณกรรมครอบคลุมองค์ความรู้ล่าสุดในประเด็นที่ศึกษาอย่างรอบด้าน

สำหรับฐานข้อมูลในระดับประเทศที่ควรสืบค้นประกอบด้วย ฐานข้อมูลวารสาร TCI (Thai-Journal Citation Index Centre) ซึ่งรวบรวมวารสารวิชาการไทยที่ผ่านการรับรองคุณภาพ ฐานข้อมูล ThaiLIS (Thai Library Integrated System) ซึ่งเป็นระบบสืบค้นวิทยานิพนธ์และงานวิจัยของมหาวิทยาลัยไทย ตลอดจนแหล่งข้อมูลของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ภายในประเทศ (Institutional Repository) ซึ่งเป็นแหล่งรวบรวมผลงานวิชาการที่เผยแพร่โดยคณาจารย์และนักวิจัยในแต่ละสถาบัน

ในระดับนานาชาติ ฐานข้อมูลที่สำคัญสำหรับการวิจัยทางนิติศาสตร์ ได้แก่ SSRN (Social Science Research Network) ซึ่งเป็นคลังเอกสารวิชาการด้านสังคมศาสตร์และกฎหมายที่เข้าถึงได้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย HeinOnline ซึ่งเป็นฐานข้อมูลวารสารกฎหมายที่ครอบคลุมที่สุดแห่งหนึ่งของโลก Westlaw และ LexisNexis ซึ่งเป็นฐานข้อมูลกฎหมายและคำพิพากษาระดับนานาชาติ ตลอดจน Google Scholar ซึ่งเป็นเครื่องมือสืบค้นเบื้องต้นที่ครอบคลุมงานวิชาการในหลายภาษา

นอกเหนือจากฐานข้อมูลเชิงพาณิชย์และฐานข้อมูลกลางข้างต้น ผู้วิจัยควรให้ความสำคัญกับการสืบค้นผ่านเว็บไซต์หรือคลังเอกสารทางวิชาการของมหาวิทยาลัยชั้นนำในต่างประเทศด้วย เนื่องจากมหาวิทยาลัยเหล่านี้มักเผยแพร่งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเปิดเผยต่อสาธารณชนในรูปแบบ Open Access ตัวอย่างเช่น Harvard Law School Digital Repository, Yale Law School Legal Scholarship Repository, Oxford University Research Archive, University of Cambridge Apollo Repository, Max Planck Institute ในสาขากฎหมายเปรียบเทียบและกฎหมายระหว่างประเทศ NUS Faculty of Law Research Collection, University of Tokyo Repository และ Kyoto University Research Information Repository (KURENAI) เป็นต้น การสืบค้นผ่านคลังเอกสารของมหาวิทยาลัยในต่างประเทศจะช่วยให้ผู้วิจัยเข้าถึงงานวิจัยที่มีความลึกเชิงวิชาการ และสามารถนำมาใช้เปรียบเทียบหรือต่อยอดในบริบทของกฎหมายไทยได้อย่างเหมาะสม

5.2 การใช้ปัญญาประดิษฐ์ (AI) ช่วยกำหนดหัวข้อวิจัย

ในปัจจุบัน เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการช่วยกำหนดหัวข้อวิจัยได้ โดยเครื่องมือ AI ช่วยในหลายขั้นตอน เช่น การระดมความคิด (Brainstorming) เพื่อหาประเด็นที่น่าสนใจ การสำรวจงานวิจัยที่มีอยู่เพื่อค้นหาช่องว่างทางวิชาการ การช่วยจัดโครงสร้างของหัวข้อวิจัย และการช่วยกำหนดคำสำคัญ (Keywords) สำหรับการสืบค้นฐานข้อมูล

อย่างไรก็ตาม การใช้ AI กำหนดหัวข้อวิจัยต้องดำเนินการอย่างมีจริยธรรม กล่าวคือ ผู้วิจัยจะต้องตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จาก AI เสมอ เนื่องจาก AI อาจสร้างข้อมูลที่ไม่ถูกต้องหรือไม่เป็นปัจจุบัน (Hallucination) นอกจากนี้ ผู้วิจัยต้องใช้ AI เป็นเพียงเครื่องมือช่วยเสริม ไม่ใช่ทดแทนการคิดวิเคราะห์ของตนเอง และต้องมีความโปร่งใสในการเปิดเผยว่าใช้ AI เป็นเครื่องมือในขั้นตอนใดของการวิจัย ทั้งนี้ เป็นไปตามจริยธรรมการวิจัย

5.3 การกำหนดขอบเขตงานวิจัย

เมื่อผ่านการทบทวนวรรณกรรมและสืบค้นฐานข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยจะต้องกำหนดขอบเขตของงานวิจัยให้ชัดเจน ซึ่งรวมถึงขอบเขตด้านเนื้อหา (Scope of Study) ขอบเขตด้านเวลา (Temporal Scope) และขอบเขตด้านพื้นที่ (Geographical Scope) การกำหนดขอบเขตที่เหมาะสมเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะหากขอบเขตกว้างเกินไป งานวิจัยจะขาดความลึกซึ้ง แต่หากขอบเขตแคบเกินไป งานวิจัยอาจขาดความสมบูรณ์

ในทางนิติศาสตร์ การกำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาอาจทำได้โดยจำกัดประเด็นปัญหาทางกฎหมายที่จะศึกษา จำกัดตัวบทกฎหมายที่จะวิเคราะห์ หรือจำกัดทฤษฎีกฎหมายที่จะใช้เป็นกรอบ ตัวอย่างเช่น แทนที่จะศึกษาเรื่อง “การคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคลตามกฎหมายไทย” ซึ่งกว้างเกินไป ควรจำกัดเป็น “ปัญหาการให้

ความยินยอมในการประมวลผลข้อมูลส่วนบุคคลที่มีความอ่อนไหวตามพระราชบัญญัติคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล พ.ศ. 2562” ซึ่งมีความเฉพาะเจาะจงมากกว่า

5.4 การหารือกับผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ปฏิบัติงานในสาขา

การหารือกับผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ปฏิบัติงานในสาขา รวมทั้งผู้บังคับใช้กฎหมาย เป็นขั้นตอนที่สำคัญในการตรวจสอบว่า หัวข้อวิจัยที่กำหนดขึ้นนั้นมีความสำคัญและเป็นไปได้ในเชิงปฏิบัติจริงหรือไม่ ผู้เชี่ยวชาญที่ควรปรึกษาอาจรวมถึงคณาจารย์อาวุโสในสาขาเดียวกันหรือสาขาที่เกี่ยวข้อง ผู้พิพากษา อัยการ ทนายความ นิติกรในหน่วยงานของรัฐ หรือบุคลากรในองค์กรที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่จะวิจัย

การหารือกับผู้เชี่ยวชาญจะช่วยให้ผู้วิจัยได้รับมุมมองที่หลากหลาย ทราบปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในทางปฏิบัติ และปรับปรุงหัวข้อวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังเป็นโอกาสในการสร้างเครือข่ายวิชาการ ซึ่งจะประโยชน์ทั้งในระหว่างการทำเนิการวิจัยและหลังจากเผยแพร่ผลงาน

5.5 การพิจารณาแหล่งทุนวิจัย

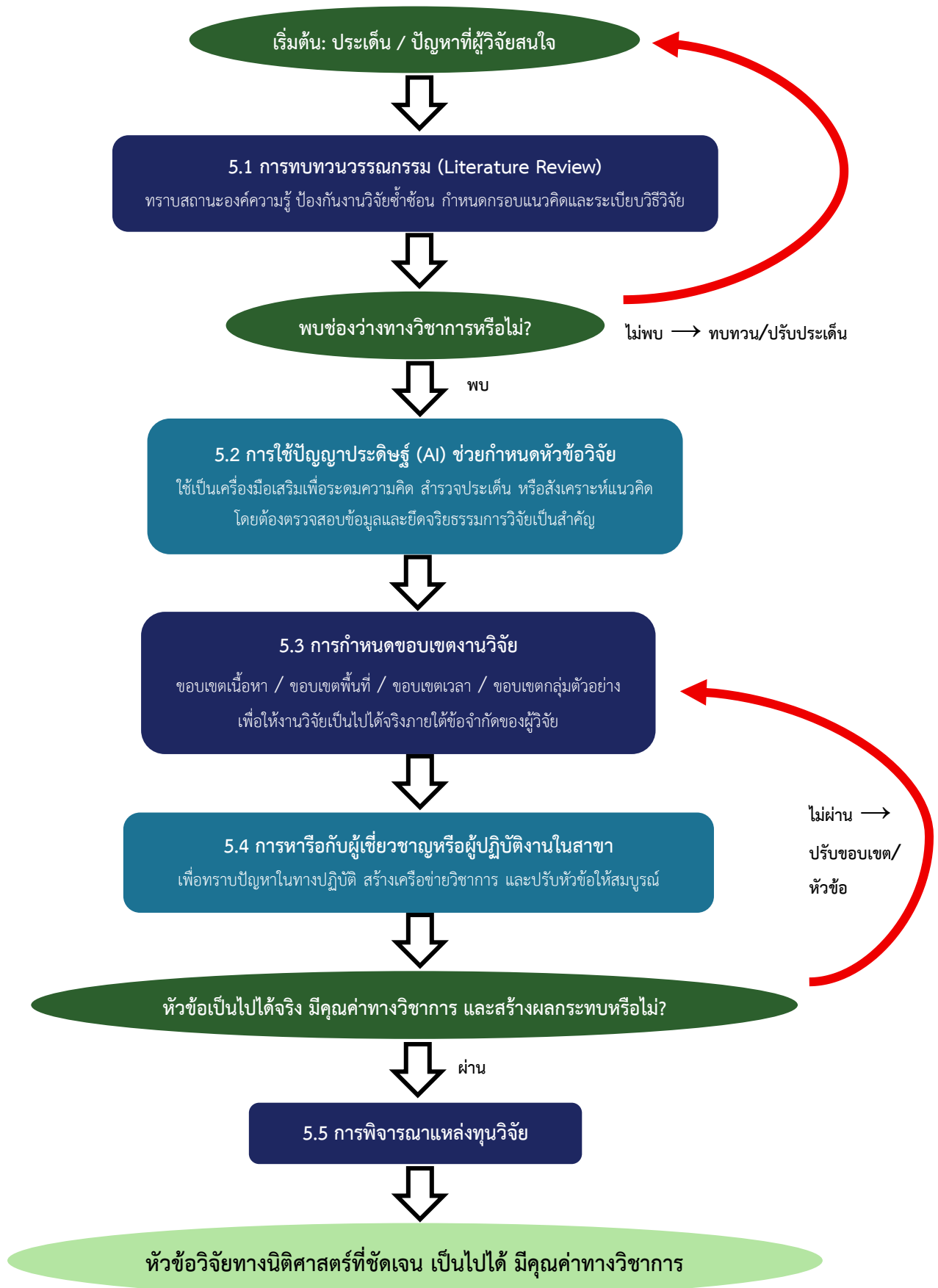
ในทางปฏิบัติ การพิจารณาแหล่งทุนวิจัยเป็นปัจจัยที่ไม่อาจมองข้ามได้ในการกำหนดหัวข้อวิจัย แหล่งทุนวิจัยสำคัญของประเทศไทย เช่น สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) สถาบันพระปกเกล้า และกองทุนวิจัยของมหาวิทยาลัย มักมียุทธศาสตร์วิจัยหรือประเด็นวิจัยหลัก (Research Priorities) ที่สนับสนุน

นอกเหนือจากหน่วยงานของรัฐดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยควรติดตามการสนับสนุนทุนวิจัยจากสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (Thailand Development Research Institute หรือ TDRI) ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการผลิตงานวิจัยเชิงนโยบายและมักเปิดโอกาสให้มีการร่วมวิจัยในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปกฎหมายและการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม อีกทั้งยังควรให้ความสนใจกับองค์กรหรือสถาบันของต่างประเทศที่มีสำนักงานหรือเปิดรับข้อเสนอโครงการวิจัยในประเทศไทย เช่น Konrad-Adenauer-Stiftung (KAS), Friedrich-Ebert-Stiftung (FES), Friedrich Naumann Foundation for Freedom (FNF), The Asia Foundation, Japan International Cooperation Agency (JICA), United Nations Development Programme (UNDP) และสำนักงานข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ (UNHCR) เป็นต้น ซึ่งองค์กรเหล่านี้มักสนับสนุนงานวิจัยทางนิติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิมนุษยชน ประชาธิปไตย หลักนิติธรรม และการพัฒนาที่ยั่งยืน

ยิ่งกว่านั้น ผู้วิจัยควรติดตามประกาศของหน่วยงานภาครัฐเกี่ยวกับการให้ทุนสนับสนุนโครงการวิจัยอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งในปัจจุบันหน่วยงานต่าง ๆ เช่น สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร สำนักงานศาลยุติธรรม สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ สำนักงานศาลปกครอง สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ตลอดจน

กระทรวงและกรมต่าง ๆ มักประกาศรับข้อเสนอโครงการวิจัยในประเด็นที่สอดคล้องกับภารกิจของหน่วยงาน การติดตามประกาศดังกล่าวผ่านเว็บไซต์ทางการของหน่วยงาน หรือผ่านระบบข้อมูลสารสนเทศวิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ (National Research and Innovation Information System หรือ NRIIS) จะช่วยให้ผู้วิจัยทราบถึงโอกาสในการขอรับทุนได้อย่างทันท่วงที

ผู้วิจัยควรศึกษายุทธศาสตร์วิจัยของประเทศ แผนด้านวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (ววน.) ตลอดจนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อทราบว่า ประเด็นวิจัยใดที่สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาของประเทศ ทั้งนี้ มีได้หมายความว่า ผู้วิจัยจะต้องปรับหัวข้อวิจัยตามแหล่งทุนเสมอไป แต่หากหัวข้อที่สนใจสอดคล้องกับยุทธศาสตร์วิจัยของประเทศอยู่แล้ว ก็เป็นข้อได้เปรียบในการขอรับทุนสนับสนุน

ภาพที่ 1 กระบวนการกำหนดหัวข้อวิจัยทางนิติศาสตร์

ส่วนที่ 6 ข้อผิดพลาดที่พบบ่อยในการเลือกหัวข้อวิจัยทางกฎหมาย

การทราบข้อผิดพลาดที่พบบ่อยจะช่วยให้คุณหลีกเลี่ยง “กับดัก” ที่อาจทำให้เสียเวลาและทรัพยากรในการวิจัย ในส่วนนี้จะนำเสนอข้อผิดพลาดที่พบบ่อย 5 ประการ พร้อมแนวทางในการหลีกเลี่ยง

6.1 เลือกหัวข้อที่กว้างเกินไป

ข้อผิดพลาดที่พบบ่อยที่สุดคือการเลือกหัวข้อวิจัยที่กว้างเกินไปจนไม่สามารถวิเคราะห์ได้อย่างลึกซึ้งภายในกรอบเวลาและทรัพยากรที่มีอยู่ หัวข้อที่กว้างเกินไปจะทำให้งานวิจัยกลายเป็นเพียงการรวบรวมข้อมูลโดยขาดการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ ตัวอย่างเช่น หัวข้อ “ปัญหาการบังคับใช้กฎหมายอาญาในประเทศไทย” เป็นหัวข้อที่กว้างมาก เพราะกฎหมายอาญารอบคลุมเรื่องมากมาย ควรจำกัดให้แคบลง เช่น “ปัญหาการกำหนดโทษปรับทางอาญาตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์: ศึกษาความเหมาะสมของอัตราโทษ”

แนวทางในการแก้ไขคือการใช้เทคนิค “การจำกัดขอบเขตแบบขั้นบันได” (Funneling Technique) โดยเริ่มจากประเด็นกว้าง แล้วค่อย ๆ จำกัดให้แคบลงเป็นลำดับ จนได้ประเด็นที่เฉพาะเจาะจงเพียงพอ

6.2 เลือกหัวข้อที่ถูกศึกษาอย่างละเอียดแล้วโดยไม่มีมุมมองใหม่

การเลือกหัวข้อที่มีผู้ศึกษาไปแล้วอย่างละเอียดถี่ถ้วน โดยไม่ได้เพิ่มเติมมุมมองหรือองค์ความรู้ใหม่ที่มีนัยสำคัญ ถือเป็นข้อผิดพลาดที่ร้ายแรง เพราะงานวิจัยจะขาดคุณค่าทางวิชาการและไม่สร้างประโยชน์เพิ่มเติมจากสิ่งที่มีอยู่แล้ว ข้อผิดพลาดนี้มักเกิดจากการขาดการทบทวนวรรณกรรมอย่างเพียงพอ

แนวทางในการหลีกเลี่ยงปัญหานี้ทำได้โดยการทบทวนวรรณกรรมอย่างครอบคลุมก่อนกำหนดหัวข้อ หากพบว่ามีผู้ศึกษาไปแล้ว ก็ต้องหาทางสร้างความแตกต่าง เช่น ใช้กรอบทฤษฎีที่ต่างออกไป ศึกษาในบริบทที่ต่างออกไป เปรียบเทียบกับกฎหมายของประเทศที่ยังไม่เคยมีผู้เปรียบเทียบ หรือใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์ที่ยังไม่เคยมีผู้รวบรวมมาก่อน เป็นต้น

6.3 ขาดการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

ข้อผิดพลาดอีกประการหนึ่งที่พบบ่อยคือ การวิจัยที่มุ่งเน้น “สิ่งที่กฎหมายบัญญัติ” (What the Law Is) มากกว่า “สิ่งที่กฎหมายควรจะเป็น” (What the Law Ought to Be) ทำให้งานวิจัยกลายเป็นเพียงการพรรณนาตัวบทกฎหมาย (Descriptive) โดยขาดคุณค่าเชิงวิพากษ์ (Critical Analysis) งานวิจัยทางนิติศาสตร์ที่ดีต้องไม่หยุดอยู่เพียงการอธิบายว่ากฎหมายบัญญัติไว้อย่างไร แต่ต้องวิเคราะห์ต่อไปว่า กฎหมายนั้นเหมาะสมหรือไม่ มีปัญหาอะไร และควรปรับปรุงอย่างไร

แนวทางในการสร้างมิติเชิงวิพากษ์ในงานวิจัย ได้แก่ การวิเคราะห์ความสอดคล้องของตัวบทกฎหมาย กับเจตนารมณ์ของกฎหมาย การประเมินประสิทธิผลของกฎหมายในทางปฏิบัติ การเปรียบเทียบกับแนวทางของต่างประเทศ และการเสนอข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกฎหมาย

6.4 ขาดกรอบแนวคิด (Conceptual Framework) ที่ชัดเจน

กรอบแนวคิด (Conceptual Framework) เป็นเสมือนเข็มทิศที่ชี้ทิศทางของงานวิจัย หากขาดกรอบแนวคิดที่ชัดเจน งานวิจัยจะขาดทิศทาง ขาดความเชื่อมโยงระหว่างประเด็นต่าง ๆ และไม่สามารถนำไปสู่ข้อสรุปที่มีน้ำหนักทางวิชาการได้ ในทางนิติศาสตร์ กรอบแนวคิดอาจอยู่ในรูปแบบของทฤษฎีกฎหมาย หลักกฎหมาย แนวคิดทางนิติปรัชญา หรือหลักการที่ได้รับการยอมรับในทางวิชาการ

ตัวอย่างเช่น หากทำวิจัยเรื่องการคุ้มครองผู้บริโภค กรอบแนวคิดอาจอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีอำนาจต่อรองที่ไม่เท่าเทียมกัน (Inequality of Bargaining Power) หลักสุจริต (Good Faith) และหลักความเป็นธรรม (Fairness) หรือหากทำวิจัยเรื่องกฎหมายอาญา กรอบแนวคิดอาจอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎีการลงโทษ (Theories of Punishment) เช่น ทฤษฎีการแก้แค้นทดแทน (Retribution) ทฤษฎีการป้องกัน (Deterrence) หรือทฤษฎีการแก้ไขฟื้นฟู (Rehabilitation)

6.5 เลือกหัวข้อตามกระแสโดยไม่มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง

ข้อผิดพลาดที่พบบ่อยอีกประการหนึ่งคือการเลือกหัวข้อตามกระแส (Trending Topics) โดยไม่ได้มีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในเรื่องนั้น ๆ ปัจจุบันมีประเด็นทางกฎหมายหลายเรื่องที่อยู่ในกระแสความสนใจ เช่น ปัญญาประดิษฐ์กับกฎหมาย (AI and Law) กฎหมายคุ้มครองข้อมูลส่วนบุคคล (Data Protection Law) หรือกฎหมายสินทรัพย์ดิจิทัล (Digital Asset Law) การเลือกหัวข้อเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งเสียหายในตัวเอง แต่จะเป็นปัญหาหากผู้วิจัยไม่มีความรู้พื้นฐานที่เพียงพอ

หากผู้วิจัยเลือกหัวข้อตามกระแสโดยขาดความเข้าใจพื้นฐาน งานวิจัยมักจะกลายเป็นเพียงการอธิบาย (Descriptive) โดยไม่มีการวิเคราะห์ที่ลึกซึ้ง ผู้วิจัยอาจไม่สามารถมองเห็นประเด็นปัญหาที่แท้จริง ไม่สามารถตั้งคำถามวิจัยที่มีความคมชัด และไม่สามารถเสนอข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ได้ แนวทางในการหลีกเลี่ยงคือ ก่อนตัดสินใจเลือกหัวข้อตามกระแส ผู้วิจัยควรประเมินตนเองอย่างจริงจังว่ามีความรู้พื้นฐานในเรื่องนั้นเพียงพอหรือไม่ และหากยังไม่เพียงพอ ก็ควรสร้างฐานความรู้ให้มั่นคงก่อนจึงค่อยเริ่มดำเนินการวิจัย

6.6 เลือกหัวข้อไม่มีข้อมูลในการทำวิจัยอย่างเพียงพอ

ข้อผิดพลาดประการสุดท้ายที่มักเป็นอุปสรรคสำคัญในการทำวิจัยคือ การกำหนดหัวข้อวิจัยที่อาจมีความน่าสนใจ แต่ผู้วิจัยไม่ได้ประเมินความเป็นไปได้ (Feasibility) ในทางปฏิบัติอย่างรอบคอบ ปัญหาที่มักเกิดขึ้นเมื่อหัวข้อวิจัยขาดความเพียงพอของแหล่งข้อมูล ซึ่งรวมถึงตัวบทกฎหมาย คำพิพากษา เอกสาร

ประกอบการพิจารณาร่างกฎหมาย ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบจากต่างประเทศ และเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง ในบางกรณี หัวข้อวิจัยที่กำหนดอาจเป็นเรื่องที่เฉพาะเจาะจงหรือเป็นประเด็นใหม่มากจนยังไม่มีแนวปฏิบัติ บทความวิชาการ หรือคำพิพากษาของศาลให้ศึกษาอย่างเพียงพอ

นอกจากนี้ หากหัวข้อวิจัยต้องการข้อมูลเชิงประจักษ์ เช่น ข้อมูลสถิติ หรือการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ผู้วิจัยก็ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบว่าตนเองสามารถเข้าถึงข้อมูลเหล่านั้นได้จริงหรือไม่ การขาดแคลนข้อมูลหรือข้อจำกัดในการเข้าถึงฐานข้อมูลสำคัญเหล่านี้ จะทำให้กระบวนการวิจัยต้องหยุดชะงัก ไม่สามารถวิเคราะห์ประเด็นทางกฎหมายได้อย่างลึกซึ้ง และไม่อาจนำไปสู่ข้อสรุปที่มีน้ำหนักทางวิชาการได้ แนวทางในการหลีกเลี่ยงข้อผิดพลาดนี้คือ ผู้วิจัยควรทำการสำรวจและประเมินความพร้อมของแหล่งข้อมูลเบื้องต้นอย่างละเอียดก่อนตัดสินใจกำหนดหัวข้อวิจัย หากพบว่าข้อมูลมีจำกัดหรือเข้าถึงได้ยาก ผู้วิจัยควรพิจารณาปรับขอบเขตของหัวข้อให้กว้างขึ้น หรือเปลี่ยนวิธีการศึกษาเพื่อให้มั่นใจว่าสามารถดำเนินการวิจัยให้เสร็จสิ้นได้ภายในกรอบเวลาและทรัพยากรที่มีอยู่

บรรณานุกรม

- Yin, R. K. (2018). *Case Study Research and Applications: Design and Methods* (6th ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Hutchinson, T., & Duncan, N. (2012). “Defining and Describing What We Do: Doctrinal Legal Research.” *Deakin Law Review*, 17(1), 83-119.
- Zweigert, K., & Kötz, H. (1998). *Introduction to Comparative Law* (3rd ed., Trans. T. Weir). Oxford: Clarendon Press.
- Van Hoecke, M. (Ed.). (2011). *Methodologies of Legal Research: Which Kind of Method for What Kind of Discipline?*. Oxford: Hart Publishing.

รวมภาพกิจกรรม

คู่มือเทคนิคการหาหัวข้อวิจัยทางนิติศาสตร์

